

MIZSER FRUZZSINA

Szalay Zoltán: *Faustus kisöccse*

Messziről kell indulnunk, hogy hazatérhessünk. A 21. századi, de talán a mindenkor regényolvasó is minden bizonnyal még mindig soha nem szűnő érdeklődéssel fordul a genezisztörténetek felé. Az történetmondás három nagy toposza – a háború, az utazás és az öntudatra ébredés – egy feneketlen cserépedényben forrong, szüntelenül hordják belé a vizet és mégsem látszik az alja. Minden kultúrkör hozzáönti azt, ami az övé, de törött korszakkal dolgozunk. Az ókori görögök óta egy dichotómiákon alapuló világot élünk. Amikor Kerényi Károly a *Mnémosyné – Lésmosyné. Az „emlékezet” és a „feledés” forrásairól* című tanulmányában példaként a Léthé fogalmáról értekezik, hamar világossá válik, hogy megragadhatatlanul gazdag az a hagyományvilág, amihez vissza kell nyúlnunk. A *Léthét*, bár legtöbb helyen *‘házként’* vagy *‘mezőként’* említették az írásos emlékek, leginkább *‘forrás’* értelmében alkalmazták, és nem lehet pusztán *‘feledésként’* emlegetni: eredetileg egyszerre tartalmazza az *‘elrejtőzni’, ‘elrejtettnek lenni’* és a *‘nem észrevenni’* fogalmi kapcsolatokat. Ha valamit is érteni akarunk a mai európai kultúrából, magunkévá kell tenni ezt a sokoldalú, ezer szálon futó asszociációs, rokonító gondolkodásmódot.

Talán triviális állítás, de ha nincs papírra vetve, el sem hisszük: az önidentifikációs készlet nem egy béklyó, de kereszt, és nem csupán a szlovákiai magyarságot érinti, hanem egyáltalában mindenki hordani kénytelen. A fentebb vázolt távlatok így nemhogy nem feleslegesek, de szükséges viszonylatok a témához. Lehetetlen kontextus nélkül gondolkodni egy közösségről, főképp egy ilyen specifikus esetben. Szalay Zoltán ezzel láthatólag teljesen tisztában volt a kötet megírásakor, jól láthatóan megjeleníti a lokális és globális gondolkodás és irodalom közötti feszültséget, valamint a kimondott-kimondatlan elvárást, hogy eleve elrendelve a szlovákiai magyar írásról kell nyilatkoznia.

A *Faustus kisöccse* egyedülálló próbálkozás, de ha már megszületik egy ilyen, nem kimondottan par excellence, de mégiscsak a szlovákiai magyar íráság definíciójára tett kísérlet, akkor az erre adott válasz nem lehet az, hogy értelmetlen a vita, de hát mégiscsak részt kell venni benne, mert „megköveteli a haza”. Nem is ez történik a kötetben. Ugyanakkor azzal, hogy profetikusan megírja önnön fogadtatását, szinte garantálta saját támadhatatlanságát, hiszen minden kritikus szemlélőt abba a kellemetlen helyzetbe szorít, hogy nehezen hozzáférhetővé teszi a szöveget, és alkalomadtán még a meg nem értettség köpenyét is magára kanyaríthatja. Azonban amennyiben bízhatunk a szövegben megjelenő, Bertalan

nevű irodalomkritikustól elhangzó kritikai megállapításhoz, miszerint a „jó kritikus ellenpólus”, nincs okunk ilyesmit feltételezni.

A pozicionáláshoz mint fogalomhoz való érdekes viszonya a szöveg szintjén is megjelenik. Egyfelől a kötet összes narratív hangja – legyen bár szó például az életrajzíróról vagy a szlovákiai magyar íróról – belesüpped az obszerválás kényelmes, ám könnyedén elmozdítható és befolyásolható helyzetébe. Másfelől az olvasót épp azáltal dinamizálja, hogy közben egy passzív megfigyelő karakterként szólítja meg – amit természetesen nem fogadunk el szívesen. A kötetet végtére is az a bizalmatlanság és bizonytalanság szervezi, ami a kultúránk kettősségei közé való beszorult szellem kétségeiből fakad: a hovatartozás eldönthetetlen, és mégis minden esetben választani kell.

Végtére is, csak kérdéseink maradnak. A szlovákiai magyar íróknak gyanúsak a szavak, hiszen idegenek. Nem (csak) az anyanyelv környezetében nevelkedik, de a probléma ennyiben nem merül ki. A szlovákiai magyar szavak még azoknak

is különösek és furcsák, akik használják őket. Bizonytalan az ok-okozati viszony: ki miért mond valamit és miért épp azt a szót használja? A nagyszülőknél talált könyvek halott testek csupán, a sötétben állnak. Hogyan lehet irodalmat teremteni egy hagyományból, amit nem lehet kihozni a fényre, eredete már bizonytalan és csak a maradványok gyűjtögetése lehetséges? Létezik egyáltalán egy szélvédett övezet, ahová úgy egyáltalában egy író elbújhat?

Minden közösségünk és gyökerünk ellenére a kötetben egyetlen dolog körvonalazódik élesen: még sincsen kollektív sors, csak egyéni sorsok vannak. Akad, aki hídemberként próbál funkcionálni a szakadék fölött, próbát lehet tenni egy ördögi alkura vagy a hallgatásra. De ha a szavak szépségének meglátásához ismereni kell a csalóka szavak szépségét is, akkor egy fő kérdés marad ebben a vitában, ami végtére is jelen esetben a legfontosabb. Mikor jön el az irodalom ideje?

(Kalligram, Pozsony, 2019)

Lőrincz Zsuzsa: *Niké*, 2010, drót

CSANDA GÁBOR

Zeng az ének

Bárczi Zsófia: Vidéki lányok énekeskönyve*

Jó könyv a jó mondatok szerelmeseinek. Az olyan jó mondatokéinak, melyek jó bekezdésekbe rendeződnek, jó szakaszokba, jó fejezetekbe. Bárczi Zsófia könyvét annyira áthatja a nyelv teremtő és sziporkázó ereje, hogy nem volna helyes novelláskötetnek tartani, regény ez, mert azzá teszi az egyes részeit összekötő nyelv, meg a kiváló és pontos címe: *Vidéki lányok énekeskönyve*. Persze, nemcsak nyelv van, van történet is, sőt, számos történetecske, melyeknek motívumai átjáróháznak, galambdúcna tekintik a könyvet, be-belakva és el-elhagyva azt. A könyvről is elmondható, ami az *Elvira és Don Giovanni* című alfejezetben megfogalmazódik: „Lényegében egyetlen dolog [...] benne létező, a stílus.”

A *Vidéki lányok énekeskönyve* breviáriummként olvastatja magát, mert sokszínű és sok színes világot teremtő, mégis egy könyvbe kívánczoló olvasmányok ezek; akárcsak a *Biblia* egyes könyvei: vannak benne egészen meseszerű és egészen tudományosnak tűnő könyvek, nemcsak prózai könyvek, hanem líraiak is, archaizálók, patetizálók, olyik a forrás- és fordításirodalom nyelvi regisztereit, olyik a kommentár, megint más az értekező próza stílusát veszi fel. A mindenk fölött álló tematikus összekötőjük a nő (lányok s asszonyok), de talán ennél is fontosabb kohéziót teremt a szerző minden képzeletet felülmúló humora és a nyelvi leleményességéből adódó iróniája. S ha már a bibliai hasonlatnál tartunk, mondjuk úgy, hogy Bárczi Zsófia olyan gazda, aki őt és újat hoz elő kamrájából. Némi Bornemisza Pétert, csipetnyi Esterházyt, ízlés szerint Cortázar, de az iróniája az saját termés, teljesen egyedi.

„Amparo Mendoza de Soledad egy reggel arra ébredt, hogy szörnyeteggé változott” – ezzel s így kezdődik a könyv; Amparo természetesen nő, aki az egyetemen különböző irodalmi kurzusokat látogatott, s szert is tett „néhány egészen új s valóban érdekesítő, Kafkára s általában a férfiakra vonatkozó ismeretre”. Ebből az indításból is látható, mennyire finom s intellektuális az iróniája. Pedig ez még csak a kezdet. Később derül ki, hogy Amparo az „Összehasonlító Tautológia” tanszékén dolgozik. Hogy egészen pontosak legyünk, Amparo Mendoza de Soledad „az Összehasonlító Tautológia és Számviteli

* A nyomtatásban most először megjelenő írást, mely eredetileg a dunszt.sk online felületén volt olvasható 2019. június 19-én, a szerző bocsátotta rendelkezésünkre. *A szerk.*

Tanszék tanársegédje, az Egyetemi Könyvtár likvidálási almegebízottja” – s miközben olvassuk az egyre (s főleg szanaszét) burjánzó, már-már barokk szöveget, belátjuk (mert kiderül), hogy a szerző a jókedvünket keresi, mint ahogy azt is hamar belátjuk, lehangoló eredménnyel. (A másik, az „Alkalmazott Teozófia Tanszék” bérgyilkosok alap- és mesterképzésével foglalkozott, ám miután „Konstantinus pátriárka az innováció egyik sarkalatos pontjaként a szent szerzetások rendjéből végképp kiiktatta az emberáldozatot, megszűnt a tanszéknek a szakrális szférában addig betöltött nélkülözhetetlen szerepe, s az oktatás színvonala zuhanni kezdett [...], doktori programját pedig nem akkreditálták” – tudjuk meg az egyik lábjegyzetből.)

Sokat és sokfelől lehetne idézni a műből; külön figyelemre méltó az első fejezet alfejezeteit megelőző felvezető szellemessége, lássunk erre egy példát: „amelyben tökéletesen érdektelen részleteket tudunk meg” stb. Másutt az alcím hordozza a szellemességet: „(részlet a Módszertani Inkvizíció 52. kismesterének szent motyogásaiból)”. Nem ritka a cselekményvezetésre reflektáló humor sem: „Itt most Elvira és Don Giovanni története kellene, hogy következzék. De egyrészt nem történet, másrészt semmiképp sem a kettejüké.”

Amparo nagyon képlékeny és kísérletező szellemű egyéniség, azt vallja, „tisztességes gondolkodó semmiképp sem ír verset, és mást sem, ha mégis, legalább nem közli” – az idézet jó példa arra, ahogy az ironia születik: egyszerű mellérendeléssel. Vagy agglutinációval: „Izolda nem volt jó anya, és ezt tudta is, mi több, a gyerekei is tudták.” Amúgy Amparo a nőregényírás gondolatával is kacérkodik („Egy nőregényt eleve nem lehet elrontani – ebből indult ki”), de férfiakkal is próbálkozott: „Ami Amparo Mendoza de Soledad férfiakhoz való viszonyát illeti, az igazság kedvéért el kell mondanom, hogy mindent megtett, ami módjában állt (pl. még férjhez is ment)...” Jól látható-hallható a mondat finom alliterációs sora, de egyébként is: a szöveg végig nemcsak tudatában van nyelvi megalkotottságának és zeneiségének, hanem ezt folyamatosan reflektálttá teszi: „Méltatlan volt és megalázó, és Amparo még legalább öt további m-re kezdődő jelzővel illette ezt a kapcsolatnak igazán nem nevezhető mentális zavart.” Másutt: „Laura egy érzelmeit verbalizáló Vörösmartyt valószínűleg egyáltalán nem tudott volna elviselni.” Megint másutt: „Tereza éppen őt okolta a lakásában lebzselő lelkekért.” Ezért is telitalálat a cím: ha már egyszer ének, akkor szóljon, zengedezzen.

Ennél is bravúrosabb, amikor a teremtett világ – a szemünk láttára születő szöveg – ironikusan kezeli önmagát: „Igen, Izolda minden tetteben volt valami színpadiasság, ami ezzel a szerencsétlen névvel nem is csoda, mindenki azonnal Wagnerre gondolt, ha bemutatkozott (természetesen csak műveltebb körökben, a sarki kocsmában pl. senki sem gondolt Wagnerre, soha).” Csajághy Laura egyik versének címe így hangzik: Vörösmarty Mihály hová merült?

A közeg gyakran egyetemi („apokrif a Kádusi Egyetem Elméleti Fizika Tanszékének évkönyvéből”), könyvtári („Boldog Amarinda az első volt a Könyvtárosok Rendjében”), de mi sem természetesebb, mint hogy az egyetemnek van „Tetszhalottak Folyosója”, vagy hogy Elvira egy Összehasonlító túlvilágtan című tankönyv szerzője.

Számtalan példát lehetne fölhozni arra, amikor a szerző bölcséleti vagy grammatikai tételek fonákját mutatja meg. Némely axiomatikus, definíciószerű kijelentése akár közhelyesnek is tűnhet, ám a szövegkörnyezet mindent felülír, mint abban az esetben, amely így szól: „a csoda nem okvetlenül teszi boldoggá azt, akivel megtörténik” – merthogy a továbbiakban csodák és boldoggá avatások következnek. Kedvenc versrészletemmel zárom e rövid recenziót: „nincsen ölelés / egy predikatív szerkezet / ehhez nem elég”.

Bárczi Zsófia egy kivételesen jó könyvet írt. Pontosabban több kivételesen jó szöveget, melyeket egy többretegű kisregény terjedelmébe sűrített. Az egyik ilyen rétege csendes mosolygásra és harsány nevetésre ingerel. Nyilvánvalóan megérné felfejteni a többi rétegét is.

Szöke Erika nagyszerű képei szervesen illeszkednek a szövegbe: ritkaság egy könyvben szöveg és illusztráció ennyire szoros szimbiózis.

(*Phoenix, Pozsony, 2018*)

VARGA IMRE

Géczi János: *A kancsólakó kígyó*

Egy régi-új könyvecske. Sőt: többszörösen régi-új. Egyrészt: mert az 1997-ben megjelent könyv új kiadása, új illusztrációkkal, Szukálek Lajos remekléseivel. Az alcím szerint gyerekeknek és felnőtteknek. Másrészt: viszont a versek eredetileg a *Magánkönyv* számára íródtak a múlt század kilencvenes éveinek az elején, úgy szerkesztve, hogy a maga sokféleségében egységes legyen. Rétegeknek nevezte Géczi a megszámozott darabokat. *A kancsólakó kígyó* újrakiadásában viszont az első sorok válnak kiemelve címmé. Az a verscsokor úgy volt *könyvmű* (a szerző nevezi így egy interjúban), ahogy a világleírásban is mestere, Tolnai Ottó felépítette köteteit. De a könyvmű, lám, most darabokra szedve, szanaszét! Mókás összevisszaságban!

Tudjuk, hogy három évtized a költészetben nagy idő. Ami a kilencvenes évek elején újdonság volt, most megbecsült vagy pedig szemétké váló darab. Értéke válogatja.

Egy könyv, bárhogya is törekszik a teljességre, mindenképp töredék. Sőt néha csak törmelék marad. Törmelék, ötletelt Tandori Dezső. A csend vagy az üres tér végtelenjéhez képest a beírt lap behatárolt. A vers az egészet cserepeiben szemléli csak. A képtelenségeket képekben láttatja. Hogy megtalálja a középpontot, időnként alá-, máskor fölé fogalmaz. De ez is csak nyelvi forma, hogy most leírom. Az alkotás, teremtés nagy titok. Hogy változik át gondolattá, szavá a tárgyak világa, s hogy lesz a szavakból újra világ? S ez a teremtés játék vagy transzcendens megnyilvánulás? Illetve mindkettő együtt?

A *Magánkönyv* versei olykor kétszer is szerepelnek új helyükön, a *Kancsólakó kígyóban*. Pl. a „Darázs dönög az / üres sörösüvegben / konokul nézem”. A javított változatban az utolsó sor: „mosollyal nézem.” Egy másik haiku pedig: „két cirnos fehér / bimbó a citromgallyon / melyik szakad le.” Az utolsó sor másutt így olvasható: „melyik nyílik ki.” A *haikuk(k!)* nyitó háromsorosa a *Magánkönyvből* átkerülve sajnos elveszti az utolsó szavát: „mire lehull a / óra a hű encián / alkohol kék.” A *lesz* híján így a haiku megcsönkul, a szabályos öt szótag helyett négy marad, és *lesz* zavaróan lebegős a zárás. Az 5–7–5 szótagszám be nem tartása nem főbenjáró bűn, mert a japán haikuköltő, Basó is megszegi helyenként, vannak olykor hat vagy nyolc szótagos sorai is. Más javításokat is kiírtam, ezekből mazsolázok: az „ülök a nádszéken / modellülök a gyorsrajzolónak / de tudom...” Nekem a korábbi egyszerű „tudom” helyénvalóbb volt. A *Magánkönyv* 19. darabja szerint „nem szabad ebbe a kacsába harapni / megszólalásig olyan mintha élne / szerénytelen sütemény”. Az új helyén szerencsésebb a befejező sor: „nagyképű marcipán.”

A *Kancsólakó kígyó* sokféle. Játékos és komoly. Van benne három szál virág Szabó Lőrinc, Radnóti Miklós és Szergej Jeszenyin vers-szavaiból rajzolva. Rigó, gólya és hangya-formájú szó(kép)versek, egysorosok (*kucsmatöltelék*), címversek, haikuk. Van olyan darabja, ami nekem kicsit túlbonyolított, találókérdés-szerű, mint a *Villogó tűvel járkal*. Szép, értem is, de föl nem foghatom.

Az *Ez a domb Ez a nyárfa* eredetileg a *szabad kis zsandárversek* darabja volt, s némi változtatással – a szív piros jelzőjét elhagyva – került a kancsólakók társaságába. Kicsit talán újholdas hangszerelésű rímes darab. De ebből is a keleties látásmód: a külső és a belső természet egymásba tűnése érezhető.

Weöres Sándor *Rongyszőnyege* jut eszembe, elmélázva azon, hogy hol a határ a gyermek és a felnőtt világa közt. Weöresnél a műhelymunka darabjai, ritmus-kísérletei gyermekversekként, -dalokként önálló életre keltek. Hogy Géczy János verseskönyve mennyire felnőtteknek szóló, s mennyire a belső gyermeknek, és mennyire a kiskamaszoknak, nehéz megmondani. De talán nem is annyira baj ez. Nekem az olvasgatása jó időtöltés volt. Ha a gyermekkoromba nem is, a kilencvenes évek elejére visszavitt. Majd harminc évet fiatalodtam. Juhé!

(Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2019)